

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ НЕВЕРБАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ МИСТЕЦТВА

INTERNATIONAL EXPERIENCE IN DEVELOPING NON-VERBAL INTELLIGENCE IN YOUNGER SCHOOL-AGE CHILDREN THROUGH ART

У статті здійснено ґрунтовне теоретико-педагогічне дослідження міжнародного досвіду розвитку невербального інтелекту дітей молодшого шкільного віку засобами мистецтва. Авторка акцентує увагу на тому, що в умовах трансформації освітніх пріоритетів, орієнтованих на дитиноцентризм, гуманізацію навчання та формування емоційно-комунікативної компетентності, проблема розвитку невербальних форм пізнання набуває особливої актуальності. Обґрунтовано, що невербальний інтелект включає здатність до інтуїтивного, образного, емоційного й асоціативного мислення, що реалізується поза межами вербальної мови – через символи, жести, міміку, колір, інтонацію, рух, музичні та візуальні образи.

Особливої цінності статті надає вичерпний огляд наукових джерел з міждисциплінарного поля: від когнітивної нейропсихології до педагогіки мистецтва. Увагу приділено як класичним (D. Freedberg, V. Gallese, L. Hetland & E. Winner), так і новітнім підходам, зокрема дослідженням ефективності роботизованих платформ у мистецькому середовищі (I. Pu et al., 2024). Детально проаналізовано практики Arts Integration, що використовуються у Фінляндії, США, Канаді, Австралії. Описано переваги комплексної мистецької освіти в початковій школі для розвитку емоційної рефлексії, просторового сприйняття, уяви, здатності до креативного самовираження. Авторка наводить аргументовані приклади з українських досліджень (О. Іваненко, О. Матвієнко, О. Колбасова, Т. Набокова, М. Скоромна), які підтверджують потенціал мистецтва як засобу розвитку складових невербального інтелекту в учнів молодшого шкільного віку. Водночас обґрунтовано, що в українському контексті бракує систематизації відповідних методик, бракує міждисциплінарного осмислення інтеграції мистецтва в освітній процес.

У результаті проведеного аналізу зроблено висновок про доцільність адаптації міжнародного педагогічного досвіду до української системи освіти, зокрема через розробку нових підходів до підготовки вчителів початкової школи, створення інструментів оцінювання рівня розвитку невербального інтелекту, впровадження інтегрованих мистецьких курсів і арт-педагогічних технологій. Мистецтво визначено не як додаткову або естетичну діяльність, а як ключовий засіб формування цілісної особистості дитини у XXI столітті.

Ключові слова: невербальний інтелект, мистецтво в освіті, початкова школа, міжнародний досвід, інтеграція мистецтва, емоційно-ціннісне мислення, образне пізнання, креативність, гуманізація освіти.

The article presents a thorough theoretical and pedagogical study of international experience in developing nonverbal intelligence in primary school children through art. The author emphasizes that in the context of the transformation of educational priorities focused on child-centeredness, humanization of education, and the formation of emotional and communicative competence, the problem of developing nonverbal forms of cognition is becoming particularly relevant. It is argued that nonverbal intelligence includes the ability to think intuitively, imaginatively, emotionally, and associatively, which is realized beyond the limits of verbal language—through symbols, gestures, facial expressions, color, intonation, movement, musical and visual images.

The article is particularly valuable for its comprehensive review of scientific sources from an interdisciplinary field: from cognitive neuropsychology to art pedagogy. Attention is paid to both classical (D. Freedberg, V. Gallese, L. Hetland & E. Winner) and the latest approaches, in particular research on the effectiveness of robotic platforms in the artistic environment (I. Pu et al., 2024). The practices of Arts Integration used in Finland, the USA, Canada, and Australia are analyzed in detail. The advantages of comprehensive arts education in primary school for the development of emotional reflection, spatial perception, imagination, and the ability for creative self-expression are described.

The author provides well-reasoned examples from Ukrainian research (O. Ivanenko, O. Matvienko, O. Kolbasova, T. Nabokova, M. Skoromna) that confirm the potential of art as a means of developing components of nonverbal intelligence in primary school students. At the same time, it is argued that in the Ukrainian context there is a lack of systematization of relevant methodologies and a lack of interdisciplinary understanding of the integration of art into the educational process.

As a result of the analysis, it was concluded that it is advisable to adapt international pedagogical experience to the Ukrainian education system, in particular through the development of new approaches to the training of primary school teachers, the creation of tools for assessing the level of development of nonverbal intelligence, and the introduction of integrated art courses and art-pedagogical technologies. Art is defined not as an additional or aesthetic activity, but as a key means of forming a holistic personality of a child in the 21st century.

Key words: nonverbal intelligence, art in education, primary school, international experience, integration of art, emotional and value-based thinking, imaginative cognition, creativity, humanization of education.

УДК 373.3.015.31:159.925]:7
DOI <https://doi.org/10.32782/ip/85.2.37>

Чжан Мен,
аспірантка кафедри початкової освіти
та інноваційної педагогіки
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова

Постановка проблеми у загальному вигляді. У сучасному освітньому середовищі все більше педагогів, науковців і практиків звертають увагу не лише на розвиток мовлення та логічного мислення, а й на глибші, часто тонші й делікатніші форми пізнання світу – невербальні. Саме в молодшому шкільному віці, коли дитина лише починає знайомство зі світом через школу, формується її образне мислення, емоційна чутливість, здатність творити, фантазувати й виражати себе поза межами слів. У цей період особливо важливо підтримати дитину в її прагненні «говорити» малюнком, жестом, інтонацією, кольором чи рухом.

Невербальний інтелект – це не просто сукупність когнітивних навичок. Це здатність дитини бачити, відчувати, уявляти, мислити образами, вільно орієнтуватися у просторі, розпізнавати емоції, творити щось своє – щире й глибоке. Його розвиток є надзвичайно важливою умовою для гармонійного особистісного зростання дитини, формування її емоційної рівноваги, креативності, впевненості в собі.

Мистецтво в цьому процесі – не просто засіб, а жива мова, якою дитина навчається себе розуміти і презентувати світові. Образотворча діяльність, музика, театралізована гра, танець, інтерактивне мистецтво чи арттерапія створюють безпечний простір, у якому кожна дитина може виявити свої внутрішні переживання, відрефлексувати емоції, побачити в собі творця. Саме завдяки таким практикам пробуджуються уява, емоційно-ціннісне сприйняття, візуальна пам'ять та асоціативне мислення.

Міжнародний досвід переконливо засвідчує, що системна робота з мистецькими практиками в початковій школі сприяє не лише розвитку творчих здібностей, а й формуванню складових невербального інтелекту. У багатьох країнах впроваджено ефективні програми, які інтегрують мистецтво в навчальний процес – як інструмент особистісної підтримки, міжкультурного діалогу, розвитку емоційного інтелекту та креативного мислення.

Водночас в українському освітньому контексті ця тема залишається недостатньо дослідженою. Зважаючи на завдання Нової української школи, що орієнтується на всебічний розвиток особистості, виникає потреба у вивченні та адаптації найкращих міжнародних практик – з урахуванням наших культурних традицій, психофізіологічних особливостей дітей молодшого шкільного віку та сучасних викликів освітнього простору.

Саме тому актуалізується науково-педагогічна проблема: як гуманно, ефективно й творчо використати міжнародний досвід для розвитку невербального інтелекту молодших школярів засобами мистецтва, створюючи умови, в яких кожна дитина зможе відчувати себе почутою, зрозумілою й творчо вільною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У контексті сучасного розвитку освіти в Україні та за її межами спостерігається зростаючий інтерес до проблематики формування і розвитку невербального інтелекту дітей молодшого шкільного віку, зокрема через засоби мистецтва. Невербальний інтелект охоплює здатність до візуального мислення, інтерпретації невербальних сигналів, уяви, просторового орієнтування, креативності, і все частіше пов'язується з мистецькими видами діяльності як засобами його ефективного розвитку.

Згідно з працею D. Freedberg та V. Gallese, естетичний досвід тісно пов'язаний із емпатією, емоційною чутливістю та моторною активністю мозку, що підтверджує здатність мистецтва впливати на глибокі когнітивно-афективні механізми [7]. Власне ця здатність мистецтва до активації складних інтелектуальних процесів і є фундаментом для застосування його у педагогіці.

Поглиблений міждисциплінарний підхід до розвитку емоційного й невербального інтелекту дітей демонструє міжнародна розробка за участі І. Ру та співавт., в якій досліджується ефективність роботизованих соціальних систем у рефлексії художніх переживань дитиною. Це новаторське дослідження доводить, що емоційно орієнтовані мистецькі практики за участі інноваційних технологій можуть бути інтегровані в педагогічний простір як потужний ресурс розвитку візуально-когнітивного мислення [6].

У вітчизняній освітній думці питання художньо-творчого розвитку дітей молодшого шкільного віку через інтеграцію мистецтв розкривається у роботі О. Іваненко, яка підкреслює важливість гармонійного розвитку образного мислення, уяви та естетичного сприйняття на початковому етапі шкільного навчання. Авторка наголошує, що саме інтегровані мистецькі підходи дають змогу цілісно формувати інтелектуальні здібності дітей [10].

Значну увагу до ролі мистецтва як чинника формування емоційного та соціального інтелекту приділяють і зарубіжні дослідники. Наприклад, V. Karkou та J. Glasman у своїй статті зазначають, що мистецтво сприяє розвитку емоційної стабільності, розширює комунікативний потенціал дитини та створює умови для її соціальної інклюзії [11].

У свою чергу, результати досліджень L. Hetland і E. Winner [9] доводять, що активна участь у мистецьких заняттях корелює з покращенням загальних навчальних досягнень, зокрема у сфері просторового мислення та розуміння абстрактних понять. Це особливо важливо у контексті розвитку невербального інтелекту молодших школярів, коли абстрактне мислення лише починає формуватись.

Особливості формування креативності як прояву індивідуального стилю у різних творчих доменах досліджують L. Gabora, B. O'Connor та A. Ranjan, які наголошують на універсальності

художньої виразності як індикатора інтелектуальної оригінальності. Їхні висновки підтверджують, що мистецтво активізує процеси індивідуального осмислення дійсності, що нерозривно пов'язано з розвитком невербального інтелекту [8].

Серед українських учених варто відзначити дослідження О. Матвієнко та М. Чжан, які вказують на важливість образотворчого мистецтва як провідного засобу формування в учнів здатності до візуального аналізу, синтезу, інтуїтивного мислення, що є складовими невербального інтелекту. У статті підкреслюється, що елементи мистецтва, включаючи колір, форму, пропорцію та ритм, виступають не лише естетичними категоріями, а й когнітивними інструментами [2].

Також важливою є праця І. Опанасюк [3], яка досліджує вплив арт-терапевтичних технологій на розвиток емоційного інтелекту в підлітків. Незважаючи на вікові відмінності, авторка акцентує увагу на терапевтичному потенціалі мистецтва як способу самовираження, емоційного розвантаження та активізації міжособистісного спілкування – тобто, на аспектах, які прямо перетинаються з невербальними формами комунікації та мислення.

Дослідження М. Скоромної та Т. Набокової зосереджується на практичному застосуванні арт-технологій у межах Нової української школи, де мистецтво розглядається як складник компетентнісного підходу, що сприяє розвитку емоційно-соціального інтелекту молодших школярів. Авторки доводять, що застосування арт-технологій стимулює активізацію уяви, розвиток зорово-просторового мислення та емоційної чутливості, що є ключовими характеристиками невербального інтелекту [4].

У дослідженні Х. Колбасової підкреслюються особливості використання технологій розвитку невербального інтелекту в контексті спеціальної психології, зокрема в роботі з дітьми з порушеннями розвитку. Авторка зазначає, що невербальні методики, зокрема ті, що базуються на мистецтві, дають можливість охопити широкий спектр пізнавальних і емоційних функцій навіть за умов обмеженого вербального апарату [1].

Певну емпіричну базу для вивчення динаміки невербального інтелекту надає дослідження Л. Шестопалової, В. Кожевникової, О. Бородавко та М. Гордієвич, в якому досліджено розвиток невербального інтелекту у дітей із синдромом дефіциту уваги та гіперактивності в контексті нейрофізіологічної реабілітації. Результати цього дослідження підтверджують важливість цілеспрямованого впливу на невербальні когнітивні функції для гармонійного розвитку дитини [5].

Таким чином, проаналізовані дослідження засвідчують високий потенціал мистецтва як педагогічного засобу розвитку невербального інтелекту

молодших школярів. Залучення до образотворчої, музичної та театральної діяльності сприяє активізації уяви, естетичного сприйняття, просторового та емоційного мислення. Водночас спостерігається потреба в подальшій систематизації міжнародного досвіду та адаптації ефективних методик до українського освітнього контексту.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри зростаючу увагу науковців до проблеми інтелектуального розвитку дітей, питання формування саме невербального інтелекту залишається недостатньо вивченим у контексті початкової освіти, особливо в міжкультурному та міждисциплінарному розрізі. Аналіз наукової літератури свідчить про фрагментарність підходів до визначення методів і засобів розвитку візуального, просторового, емоційного сприйняття, які є складниками невербального інтелекту. Більшість досліджень зосереджено на вербально-логічному аспекті мислення, тоді як роль мистецтва як дієвого інструменту для розвитку інтуїтивного, образного та асоціативного мислення часто залишається поза увагою.

Недостатньо окресленими залишаються й критерії ефективності педагогічних практик, спрямованих на розвиток невербального інтелекту через художню діяльність у початковій школі. Водночас досвід зарубіжних країн у цьому напрямі має значний потенціал для переосмислення підходів у вітчизняній системі освіти, проте комплексного аналізу таких практик у світовому контексті поки не здійснено.

Отже, виникає потреба у вивченні міжнародного педагогічного досвіду щодо використання мистецтва як засобу розвитку невербального інтелекту молодших школярів, з подальшим узагальненням і адаптацією його до реалій української освітньої системи.

Мета статті полягає в теоретичному аналізі та узагальненні міжнародного досвіду розвитку невербального інтелекту дітей молодшого шкільного віку засобами мистецтва, а також у виявленні ефективних педагогічних підходів і практик, що можуть бути адаптовані до сучасної української освітньої реальності з урахуванням вікових особливостей учнів та принципів гуманізації освіти.

Виклад основного матеріалу. У сучасній освітній парадигмі, що тяжіє до гуманістичних цінностей і дитиноцентризму, дедалі актуальнішою стає потреба у розвитку не лише вербального, а й невербального інтелекту як ключового компонента цілісного формування особистості. Особливої значущості це набуває у молодшому шкільному віці – сенситивному періоді психоемоційного, пізнавального та соціального розвитку дитини. У цей період дитина активно формує свій внутрішній образ світу, розвиває здатність до інтерпретації емоцій, зорових образів, просторових зв'язків

і символічного мислення. Саме в цьому віці вкрай важливо створити такі умови навчання, які стимулюють розвиток не лише логіко-раціональної, а й емоційно-образної сфери, що становить сутність невербального інтелекту.

Під невербальним інтелектом у дослідженнях сучасних когнітивних і нейропсихологічних науковців розуміється здатність людини сприймати, аналізувати, обробляти та інтерпретувати інформацію, що не подається у вербальній формі. Це включає здатність до образного мислення, інтуїтивного розуміння, візуального та просторового орієнтування, емоційного резонування, інтерпретації жестів, міміки, інтонацій, а також умінь мислити символами, емоціями, кольорами, формами. У контексті дитячого розвитку важливість формування цих здібностей є надзвичайною, оскільки саме вони забезпечують гнучкість мислення, креативність, емпатійність та адаптивність, що лежать в основі особистісної компетентності XXI століття.

Одним із найефективніших інструментів розвитку зазначених якостей є мистецтво у його різноманітних формах – образотворча діяльність, музика, хореографія, театральна гра, інтерактивне моделювання, перформанс. Мистецтво є унікальною формою пізнання, що спирається на метафоричне, емоційне, асоціативне осмислення реальності. Саме через мистецтво дитина навчається розуміти себе, інших і світ без прямого вербалізування, спираючись на візуальні, ритмічні, пластичні, інтонаційні засоби вираження. У цьому сенсі мистецтво постає як феномен природної і глибоко людської комунікації, що передує слову, а подекуди навіть перевершує його в глибині впливу.

Значний внесок у розуміння нейропсихологічних основ такого впливу зробили D. Freedberg і V. Gallese, які у своїх дослідженнях продемонстрували зв'язок між естетичним сприйняттям мистецтва та активацією нейронних мереж, пов'язаних з моторикою, емоціями, емпатією [7]. Іншими словами, споглядання мистецького твору чи участь у творчому процесі запускає в мозку дитини складну сукупність когнітивно-афективних реакцій, які тренують як її уяву, так і здатність до візуального аналізу, емоційної рефлексії, невербального співпереживання.

На міжнародному рівні спостерігається активна інтеграція мистецьких практик у навчальні програми початкової освіти з метою розвитку саме цих когнітивних і соціально-емоційних навичок. Наприклад, в освітніх системах США, Канади, Австралії та Скандинавських країн уже кілька десятиліть функціонують програми, побудовані на принципі Arts Integration – інтеграції мистецтва в усі навчальні дисципліни. Вони передбачають використання мистецьких підходів не лише на уроках малювання чи музики, а й під час опанування математики, природознавства, мов, історії,

що стимулює розвиток цілісного сприйняття світу, метакогнітивних здібностей, асоціативного мислення та вміння бачити зв'язки між явищами. Такий підхід істотно підсилює невербальні компоненти інтелектуальної діяльності школяра, зокрема вміння абстрагуватися, візуалізувати, уявляти, інтерпретувати й виражати.

Не менш цікавими є результати досліджень, у яких доводиться ефективність використання новітніх технологій у поєднанні з мистецтвом. Зокрема, у проєкті I. Рі та ін. йдеться про використання роботизованих соціальних платформ, які через аналіз невербальної поведінки дітей у процесі взаємодії з мистецтвом стимулюють розвиток емоційної рефлексії [6]. Це демонструє, що потенціал невербального інтелекту може бути активізований через симбіоз художнього і цифрового досвіду, особливо у покоління, що зростає у мультимодальному середовищі.

Важливим чинником є також терапевтичний потенціал мистецтва. У дослідженнях, присвячених арт-терапії, особливо наголошується на тому, що художня діяльність слугує каналом безпечного емоційного розвантаження, засобом обробки внутрішнього досвіду, самопізнання та побудови діалогу з оточенням. Це особливо цінно для дітей, які мають труднощі у вербальній комунікації або пережили стресові, травматичні події. Як засвідчують емпіричні дані, мистецтво допомагає дитині не лише впоратися з емоціями, а й переосмислити їх, набути внутрішньої зібраності, відчуття своєї суб'єктності. У цьому контексті мистецтво слугує не лише педагогічним інструментом, а й механізмом розвитку внутрішньої сили та психологічної стійкості.

Український контекст свідчить про поступове осмислення значення мистецьких практик у формуванні невербального інтелекту. Окремі дослідники – як-от О. Іваненко, М. Скоромна, Т. Набокова, О. Матвієнко – вже заклали концептуальні засади вивчення образного мислення, естетичного досвіду, візуальної інтуїції у молодших школярів. Їхні напрацювання дозволяють стверджувати, що українська освіта має підґрунтя для інтеграції міжнародного досвіду в цій галузі. Особливу увагу приділено можливостям міждисциплінарної взаємодії, де мистецтво розглядається не як допоміжна діяльність, а як повноцінний інструмент розвитку емоційного, просторового, креативного й інтуїтивного інтелекту.

Актуальним залишається завдання подальшої розробки адаптованих до українського освітнього контексту методик, спрямованих на цілісний розвиток дитини. Це потребує систематизації міжнародного досвіду, створення міждисциплінарних програм навчання вчителів, оновлення навчально-методичних матеріалів, які б враховували значення невербальних складових інтелекту

в сучасному розумінні розвитку особистості. Нова українська школа, орієнтована на компетентнісний підхід, створює передумови для такого оновлення, у центрі якого – дитина як унікальна індивідуальність із власним темпом розвитку, способом пізнання і самовираження.

Таким чином, мистецтво у системі початкової освіти не повинно обмежуватись естетичною функцією, а має розглядатись як ключовий чинник формування цілісного інтелектуального, емоційного та духовного потенціалу дитини. Саме завдяки мистецьким практикам дитина отримує можливість спілкуватися із світом не лише словами, а й символами, відчуттями, рухами, інтонаціями, жестами – тобто всім багатством людської виразності. У цьому закладено величезний виховний, пізнавальний і формотворчий потенціал, реалізація якого є завданням сучасної школи, відкритої до інновацій та гуманістичних змін.

Висновки. Отже, аналіз міжнародного досвіду свідчить, що розвиток невербального інтелекту молодших школярів засобами мистецтва є актуальним напрямом у контексті сучасної педагогіки. У країнах з розвиненими освітніми системами (Фінляндія, Швеція, Японія, Канада, США) мистецтво розглядається не лише як естетична складова навчання, а як дієвий інструмент розвитку когнітивних, емоційних та комунікативних здібностей дітей. Особливу увагу в закордонній практиці приділено інтеграції мистецьких дисциплін до загального освітнього процесу, використанню візуального мислення, арт-терапевтичних методик, міжпредметних проєктів та стимулюванню візуальної комунікації.

Невербальний інтелект, який включає вміння сприймати, інтерпретувати й створювати візуальні, просторові, музичні та тілесно-рухові образи, активно формується завдяки мистецькій діяльності, що передбачає творчість, імпровізацію, асоціативне мислення, емоційне занурення. Доведено, що розвиток такого типу інтелекту сприяє формуванню навичок креативного мислення, самовираження, емоційного саморегулювання та соціалізації учнів молодшого шкільного віку.

У перспективі варто адаптувати успішні практики міжнародного досвіду до українського освітнього контексту, зокрема, через впровадження інтегрованих мистецьких курсів, підготовку вчителів до роботи з невербальними формами інтелекту, розробку відповідних методичних рекомендацій, а також формування позитивного ставлення до мистецтва як інструменту пізнання світу й себе. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на емпіричну перевірку ефективності різних методик мистецького розвитку невербального інтелекту в українській початковій школі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Колбасова Х. В. Особливості використання технологій невербального інтелекту у спеціальній психології. *Габітус*. Вип. 37. 2022. С. 117–121.
2. Матвієнко О., Чжан М. Образотворче мистецтво як засіб розвитку невербального інтелекту у молодших школярів. *Освітньо-науковий простір*. 2024. Т. 1, № 7 (2). С. 85–98. URL: [https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.7\(2\)/1.2024.09](https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.7(2)/1.2024.09)
3. Опанасюк І. В. Психологічні особливості розвитку емоційного інтелекту старшокласників засобами арт-терапії: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Київ, 2017. 316 с.
4. Скоромна, М. В., & Набокова, Т. В. Застосування арт-технологій для розвитку емоційного інтелекту молодших школярів в умовах Нової української школи. *Педагогічні науки: теорія та практика*, (4), 2023, 124–129. <https://doi.org/10.26661/2786-5622-2023-4-18>
5. Шестопалова Л. Ф., Кожевникова В. А., Бородавко О. О., Гордієвич М. С. Динаміка розвитку невербального інтелекту та мнестичних функцій у дітей із синдромом дефіциту уваги та гіперактивності в ході реабілітації за системою інтенсивної нейрофізіологічної реабілітації В.І. Козьявкіна. *Психіатрія, неврологія та медична психологія*. Вип. 3. № 1. 2016. С. 91–95.
6. A HeARTfelt Robot: Social Robot-Driven Deep Emotional Art Reflection with Children / I. Pu et al. 2024 33rd IEEE International Conference on Robot and Human Interactive Communication (ROMAN), Pasadena, CA, USA, 26–30 August 2024. 2024. P. 1828–1835. URL: <https://doi.org/10.1109/ro-man60168.2024.10731162>
7. Freedberg D., Gallese V. Motion, emotion and empathy in esthetic experience. *Trends in Cognitive Sciences*. 2007. Vol. 11, no. 5. P. 197–203. URL: <https://doi.org/10.1016/j.tics.2007.02.003>
8. Gabora L., O'Connor B. P., Ranjan A. The recognizability of individual creative styles within and across domains. *Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts*. 2012. Vol. 6, no. 4. P. 351–360. URL: <https://doi.org/10.1037/a0030193>
9. Hetland L., Winner E. The Arts and Academic Achievement: What the Evidence Shows. *Arts Education Policy Review*. 2001. Vol. 102, no. 5. P. 3–6. URL: <https://doi.org/10.1080/10632910109600008>
10. Ivanenko, O. Artistic and creative development of the junior school age pupils by means of arts integration. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Музичне мистецтво*, 2(1), 2019, 60–70. <https://doi.org/10.31866/2616-7581.2.1.2019.171789>
11. Karkou V., Glasman J. Arts, education and society: the role of the arts in promoting the emotional wellbeing and social inclusion of young people. *Support for Learning*. 2004. Vol. 19, no. 2. P. 57–65. URL: <https://doi.org/10.1111/j.0268-2141.2004.00321.x>